

УДК 346.5

DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i91.3223>*І. Г. Андрущенко*

ДОСВІД США В ОПОДАТКУВАННІ ОПЕРАЦІЙ ЗЛИТТЯ І ПОГЛИНАННЯ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ

Постановка проблеми. Процедури злиття і поглинання (далі – ЗіП) господарюючих суб'єктів є одним із видів ринкової реструктуризації суб'єктів шляхом зміни власника майна, торговельної марки, бренду тощо. Системою ж регулювання ЗіП господарюючих суб'єктів є сукупність засобів, норм, методів, правил і процедур, за допомогою яких здійснюються операції ЗіП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і закордонній юридичній науці питанням ЗіП господарюючих суб'єктів або ж її окремим аспектам були присвячені численні дослідження, якими в різні часи займалися такі вчені й дослідники, як Патрик А. Гохан, О. Короп, С. Майерс, Ю. Ковний, В. Міщенко, О. Прохоров, Питер С. Роуз, А. Ходаковська й інші. З огляду на надзвичайну актуальність окресленої проблеми в нинішніх умовах вважаємо за доцільне також приєднатися до її обговорення та висловити своє бачення з окремих питань такої сфери суспільних відносин.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових джерел, узагальнення відповідних дослідницьких матеріалів, вітчизняного й зарубіжного досвіду виявити стан і визначити тенденції у сфері оподаткування операцій злиття і поглинання господарюючих суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. В Україні діюча система правового регулювання ЗіП господарюючих суб'єктів законодавчо закріплена відносно недавно, лише фрагментарно й в основному щодо здійснення процедури банкрутства. Чинне законодавство потребує досить вагомого доопрацювання, оскільки, як доводить практика, наслідком банкрутства далеко не завжди є прибуття ефективних власників. Недосконалість законодавчих норм здійснення господарської діяльності призвела до того, що почали створюватися та активно діяти окремі об'єднання, що спеціалізуються на навмисному банкрутстві господарюючих суб'єктів заради розпродажу їх активів. Паралельно з доопрацюванням нормативної бази, що здійснює регулювання процедури банкрутства, безсумнівно мають вноситися зміни й у вітчизняне корпоративне законодавство, яке забезпечує захист інтересів акціонерів.

Окреслені в науковій літературі підходи щодо визначення регуляторних меж проведення процедур ЗіП господарюючих суб'єктів не відбивають принципової різниці в національному й міжнародному векторах спрямування активності суб'єктів щодо таких угод. Роль міжнародної складової частини, зокрема інтернаціональних організацій, ключова, проте значення національних заходів регуляторної політики в межах кожної окремої країни також досить важливе. Вплив регуляторних заходів на активність господарюючих суб'єктів щодо ЗіП у межах національної економічної системи яскраво представлений ринком корпоративного контролю

США, де ухвала того чи іншого законодавчого акту не лише коригує рівень концентрації в межах країни, а й викликає значні галузеві трансформації. Нині світове господарство прагне гармонізації законодавчих засад, які визначають межі легітимного проведення угод ЗіП господарюючих суб'єктів. Потребує й окремого уточнення різниці в регуляторній політиці провідних гравців світової арени, зокрема США та ЄС. Якщо в ЄС законодавчі норми діють централізовано для кожної з країн-членів, то в США вони мають специфіку в кожному штаті, що приводить до різного роду правових колізій.

Варто зазначити, що в Україні проблемами ЗіП господарюючих суб'єктів загалом займалися економісти. Юридичні дослідження, включаючи й наукові статті, нечисленні. Тому не буде перебільшенням констатувати, що правові аспекти регулювання ЗіП господарюючих суб'єктів за правом США не стали предметом систематичного вивчення вітчизняних учених-юристів. В українській вітчизняній юридичній літературі практично відсутні дослідження, які присвячені виключно правому регулюванню ЗіП господарюючих суб'єктів за правом США [1, с. 14–15].

Підкреслимо, що процеси ЗіП господарюючих суб'єктів у світовій практиці відомі досить давно. Особливо значних масштабів вони набули після Другої світової війни. Лише в США за цей період шляхом злиття було поглинуто десятки тисяч господарюючих суб'єктів. Загалом виділяють три основні етапи процесів ЗіП господарюючих суб'єктів: перший і другий відбулися в 60-і й 80-і роки ХХ століття, третій етап розпочався з кінця 90-х років минулого століття та триває і по нині [2, с. 543–544].

Слід наголосити, що головною причиною об'єднання національних ринків, а також ЗіП господарюючих суб'єктів, є концентрація фінансового капіталу, що своєю чергою впливає на концентрацію промислового капіталу та, як наслідок, отримання із цього суттєвих переваг. Водночас варто мати на увазі, що останні ЗіП господарюючих суб'єктів відбуваються вже в нових умовах, до яких слід віднести роботу на вельми коротких строкових інтервалах одночасно на багатьох фінансових ринках із різними фінансовими інструментами з урахуванням особливостей законодавства, рівня економічного розвитку окремих країн, плаваючих валютних курсів тощо. У таких умовах для крупних господарюючих суб'єктів практично єдиним виходом із ситуації, що склалася, є концентрація фінансового капіталу, яка здійснюється з використанням процедури ЗіП.

Водночас у більшості випадків ЗіП господарюючих суб'єктів не здійснюється з причин незадовільного фінансового стану окремих суб'єктів, незгоди акціонерів або ж розбіжностей стратегічних цілей менеджменту. Аналіз досвіду процедур ЗіП господарюючих суб'єктів свідчить про те, що першими кандидатами на їх реорганізацію є суб'єкти, які створені під певну компанію чи галузь у випадку погіршення ринкової кон'юнктури останніх. Крім цього, такі господарюючі суб'єкти дуже вразливі у випадку зміни політичної ситуації. Тому більш перспективними є універсальні суб'єкти з потужними позиціями в регіонах країни [3, с. 137–138].

Загальновідомо, що провідні компанії світу стали або ж прагнуть стати транснаціональними. У зв'язку із цим вони змінюють правила конкурентної боротьби. Це своєю чергою приводить до їх подальшого укрупнення шляхом поглинання

слабших господарюючих суб'єктів. Як наслідок, відкриваються нові національні ринки, формуються нові альянси чи нові економічні архітектури.

Одна з головних особливостей сучасних глобалізаційних процесів полягає в тому, що це явище супроводжується тотальним розширенням світових ринків для певних видів продукції, товарів чи послуг.

Наразі об'єднавчі процеси у світі набирають все більших обертів, але постійні міжнародні дискусії стосовно впливу глобалізації світової економіки на фінансові системи окремих країн світу тривають вже не одне десятиліття. Зазвичай фінансові ресурси мають підтримувати економічне зростання, але близько 40% світового виробництва знаходиться нині в рецесії внаслідок поширення пандемії коронавірусної хвороби COVID-19. Світова фінансова система не лише не допомагає розвитку й становленню економік країн, що розвиваються, але й гальмує ці процеси. Окрім цього, існує і загроза зростання загального рівня безробіття в результаті ЗіП різних суб'єктів унаслідок глобалізаційних процесів. Проте це – явище неминуче, адже іноді лише таким шляхом вдається зберегти робочі місця тисячам інших працівників, які б могли їх втратити внаслідок, наприклад, банкрутства господарюючого суб'єкта [4, с. 44–45].

Можемо припустити, що інтеграційні процеси в США стимулює зростаюча активність крупних господарюючих суб'єктів, які активно скуповують компанії на пострадянському просторі. У такій ситуації господарюючі суб'єкти країн, що розвиваються, можуть зберегти свою незалежність лише шляхом постійного підвищення своєї купівельної привабливості [5, с. 83].

Водночас операції ЗіП господарюючих суб'єктів за наявності отримання доходу підлягають оподаткуванню. Проте в США залежно від методу фінансування операції ЗіП господарюючих суб'єктів можуть звільнитися від оподаткування. Деякі суб'єкти використовують свої податкові пільги як активи під час встановлення адекватної ціни, яку вони мають право вимагати на ринку. Тому податкові міркування важливі як для мотивації угоди, так і для оцінки господарюючого суб'єкта. Частина податкових пільг може витягуватися з податкової синергії, якщо один із суб'єктів, які беруть участь у ЗіП, не в змозі повною мірою використовувати свої можливості зі зниження оподаткування. Під час об'єднання з партнером за ЗіП ці можливості можуть знижувати дохід, що оподатковується. Деякі переваги можна отримати з невикористаних чистих операційних збитків, які можуть бути використані більш прибутковим партнером за ЗіП.

Інші джерела податкових пільг під час ЗіП можуть виникати, якщо ринкова вартість активів, що амортизуються, більша, ніж вартість, за якою ці активи враховуються на балансі суб'єкта-мети. Набуваючий суб'єкт, підвищивши базис цих активів відповідно до ціни придбання, може в остаточному варіанті добитися певної економії в сплаті податків.

Методи бухгалтерського обліку, які регулюються податковими законами, впливають на важливість податкового чинника в загальній оцінці ЗіП. Реформи податкового законодавства США, що відбувалися протягом останнього часу, зменшили роль податків в операціях за ЗіП. Проте податки, як і раніше, можуть бути важливим чинником, який і продавець, і покупець повинні ретельно зважити, перш ніж укласти консолідаційну угоду.

До початку XXI століття в США існували два альтернативні бухгалтерські підходи до ЗіП господарюючих суб'єктів: метод накопичення (pooling – об'єднання) та метод купівлі (purchase – купівля). Головна відмінність між ними полягає в тому, за якою вартістю відбиваються в балансі об'єднаного суб'єкта активи придбаного господарюючого суб'єкта, а також якими будуть амортизаційні відрахування з доходу після консолідувальної операції. Проте після численних суперечок професійні бухгалтери відмовилися від методу накопичення. Нині всі операції із ЗіП повинні враховуватися за методом купівлі. Відмовившись від методу накопичення, США стали більше відповідати стандартам бухгалтерського обліку більшості розвинених країн світу.

Відповідно до методу купівлі операція записується за справедливою ринковою вартістю. Справедлива ринкова вартість визначається як загальна сума, сплачена за придбання, включаючи пов'язані з придбанням витрати, такі як юридичні й бухгалтерські гонорари, комісійні брокерам тощо. Якщо придбання здійснюється за допомогою акцій, то ціна придбання формується з урахуванням справедливої ринкової вартості акцій.

Якщо ціна придбання, що сплачена акціями чи грошовими коштами, перевищує базову чисту балансову вартість суб'єкта (сукупні активи – сукупні зобов'язання), перевищення ціни купівлі над базовою балансовою вартістю відноситься спочатку до різниці між справедливою ринковою вартістю придбаних активів і балансовою вартістю придбаних активів. Будь-яке перевищення, не віднесене до справедливої вартості, відноситься до вартості ділової репутації суб'єкта. Фактично облік за методом купівлі дозволяє покупцю переоцінювати чисті активи придбаного суб'єкта за справедливою ринковою вартістю.

Хоча метод купівлі дозволяє створювати витрати, що віднімаються з бази оподаткування, сам по собі вибір методу не створює ніякої вартості. Метод бухгалтерського обліку не надає синергетичних переваг чи інших вигод, які могли б вплинути на грошові потоки об'єднаного суб'єкта. Отже, якщо фондовий ринок ефективний щодо методів бухгалтерського обліку, зміни на папері не повинні впливати на ціну акцій.

ЗіП господарюючих суб'єктів може бути або операцією, що оподатковується, або операцією, яка не підлягає оподаткуванню. Податковий статус операції може впливати на ціну операції з позиції як покупця, так і продавця. Безподаткові операції відомі як безподаткова реорганізація. Термін «безподатковий» не зовсім точно виражає суть того, що відбувається, оскільки податок не зникає, а буде сплачений пізніше, коли відбудеться операція консолідації.

Податкові зобов'язання можуть також виникати, коли корпорація набуває активів суб'єкта-мети, використовуючи компенсацію іншу, ніж акції корпорації. Потенційне податкове зобов'язання вимірюється шляхом порівняння ціни купівлі активів і базової вартості цих активів.

Операція може частково оподатковуватися, якщо компенсація є комбінацією акцій і грошових коштів. Частина, що сплачена акціями, не може оподатковуватися, тоді як грошові кошти підлягають оподаткуванню. Отже, відсоток операції, що оподатковується, залежить від відносної частки акцій і грошових коштів.

Перенесення податкових збитків на майбутні періоди може мотивувати ЗіП господарюючих суб'єктів двобічно. Для суб'єкта, що отримав прибуток, можливий

виграш від податкових збитків цільової корпорації, які можуть бути використані для списання запланованих майбутніх доходів. А податкові збитки суб'єкта, який зазнав втрат, можна використовувати для купівлі прибуткового суб'єкта. Хоча податкові пільги за певних умов стають важливим чинником, що визначає, бути чи не бути ЗіП, вони не повинні бути єдиним мотивом. ЗіП не може здійснюватися виключно заради податкових цілей. Метою ЗіП повинна бути максимізація прибутковості набуваючого господарюючого суб'єкта.

Набуваючий господарюючий суб'єкт не повинен допускати необмеженого використання перенесення на майбутні періоди податкових збитків, які він отримує внаслідок ЗіП. Основні обмеження містять вимогу, щоб покупець обов'язково продовжував діяльність, унаслідок якої мав чисті збитки до ЗіП. Покупець повинен також відмовитися від економії шляхом зменшення податкових платежів у результаті зміни бази активів «збиткового суб'єкта», які могли відбуватися під час оподаткування угоди ЗіП [6, с. 712–713].

Висновки. ЗіП господарюючих суб'єктів необхідно розглядати як одну з можливостей податкової оптимізації, що постійно має бути в арсеналі корпоративних менеджерів, а також входить до стратегічних планів суб'єкта. Відомо, що в Україні операції ЗіП господарюючих суб'єктів здійснюються в умовах жорсткої конкуренції. З одного боку, діють професійні команди, що працюють на місцевих суб'єктах господарювання, з іншого, – іноземні стратегічні інвестори. Така конкуренція вимагає більш виваженого та юридично обґрунтованого підходу не лише до придбання активів господарюючого суб'єкта, але й до можливої економії на податках.

Водночас слід виходити з того, що стратегічними цілями ЗіП господарюючих суб'єктів є вихід на ринок і його завоювання. Разом із тим до основних цілей слід додати й такі наміри, як отримання фінансових переваг під час здійснення податкового планування.

Література

1. Ковний Ю. Є. Організаційно-економічні методи регулювання процесів поглинання суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03. Ужгород, 2006. 20 с.
2. Роуз П.С. Банковский менеджмент / Пер. с англ. 2-е изд. Москва : Дело Лтд, 1995. 768 с.
3. Мищенко В.И. Слияние банков как фактор глобализации международных финансов. *Росія – Україна: проблеми і можливості наукового та економічного співробітництва* : збірник наукових праць. Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД; Ініціатива, 2000. 252 с.
4. Прохоров О.О. Злиття та поглинання в контексті світової фінансової інтеграції та глобалізації. *Глобалізація як джерело конкуренції, конфліктів та можливостей* : збірник матеріалів V Міжнародної конференції, 30–31 травня 2003. Миколаїв ; Очаків : МДГУ ім. П. Могили, 2003. Т. 1. С. 41–46.
5. Андрущенко І.Г. Злиття і поглинання фінансових установ в умовах інтеграції фінансових ринків. *Часопис кийського університету права*. 2010. № 3. С. 82–85.
6. Гохан П.А. Слияния, поглощения и реструктуризация компаний / Пер. с англ. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2004. 741 с.

Анотація

Андрущенко І. Г. Досвід США в оподаткуванні операцій злиття і поглинання господарюючих суб'єктів. – Стаття.

У статті досліджуються питання здійснення операцій злиття і поглинання господарюючих суб'єктів. Розглянуто роль міжнародної складової частини, зокрема інтернаціональних організацій, в опе-

раціях злиття і поглинання господарюючих суб'єктів, а також значення національних заходів регуляторної політики в межах окремої країни.

Підкреслюється, що процеси злиття і поглинання господарюючих суб'єктів у світовій практиці відомі досить давно. Особливо значних масштабів вони набули після Другої світової війни. Виділено три основні етапи процесів консолідації господарюючих суб'єктів, а також вказана головна причина об'єднання національних ринків і господарюючих суб'єктів.

Наголошується, що однією з головних особливостей сучасних глобалізаційних процесів є той факт, що це явище супроводжується тотальним розширенням світових ринків для певних видів продукції, товарів чи послуг.

У статті припускається, що інтеграційні процеси в США стимулює зростаюча активність великих господарюючих суб'єктів, які активно скуповують компанії на пострадянському просторі. У такій ситуації господарюючі суб'єкти країн, що розвиваються, можуть зберегти свою незалежність лише шляхом постійного підвищення своєї купівельної привабливості.

Зуважується, що операції злиття і поглинання господарюючих суб'єктів за наявності отримання доходу підлягають оподаткуванню. Проте в США залежно від методу фінансування операції злиття і поглинання господарюючих суб'єктів можуть звільнятися від оподаткування. Окремі суб'єкти використовують свої податкові пільги як активи під час встановлення адекватної ціни, яку вони можуть вимагати на ринку. Тому податкові міркування важливі як для мотивації угоди, так і для оцінки господарюючого суб'єкта.

Указується, що до початку XXI століття в США існували два альтернативні бухгалтерські підходи до злиття і поглинання господарюючих суб'єктів: метод накопичення та метод купівлі. Відмінність між ними полягає в тому, за якою вартістю відбиваються в балансі об'єднаного суб'єкта активи придбаного господарюючого суб'єкта, а також якими будуть амортизаційні відрахування з доходу після консолідувальної операції. Водночас після численних суперечок професійні бухгалтери відмовилися від методу накопичення. Нині всі операції зі злиття і поглинання враховуються за методом купівлі.

Ключові слова: процеси консолідації, концентрація активів суб'єкта господарювання, оподаткування об'єднаних процедур у сфері господарювання.

Summary

Andrushchenko I. H. US experience in taxing mergers and acquisitions transactions of business entities. – Article.

The article examines the implementation of mergers and acquisitions of economic entities. The role of the international component, in particular international organizations in mergers and acquisitions of economic entities, as well as the importance of national regulatory policy measures within a particular country are considered.

It is emphasized that the processes of mergers and acquisitions of economic entities in world practice have been known for a long time. They became especially significant after the Second World War. There are three main stages of the process of consolidation of economic entities, as well as the main reason for the unification of national markets and economic entities.

It is emphasized that one of the main features of modern globalization processes is the fact that this phenomenon is accompanied by a total expansion of world markets for certain types of products, goods or services.

The article assumes that the integration process in the United States is stimulated by the growing activity of large economic entities that are actively buying companies in the post-Soviet space. In this situation, economic entities in developing countries can maintain their independence only by constantly increasing their purchasing power.

It is noted that mergers and acquisitions of business entities, if income is received, are subject to taxation. However, in the United States, depending on the method of financing, mergers and acquisitions may be exempt from taxation. Individuals use their tax benefits as assets in determining the adequate price they may charge in the market. Therefore, tax considerations are important both for the motivation of the transaction and for the assessment of the business entity.

It is stated that before the beginning of the XXI century in the United States there were two alternative accounting approaches to mergers and acquisitions: the method of accumulation and the method of purchase. The difference between them is at what value the assets of the acquired business entity are reflected in the balance sheet of the merged entity, as well as what will be the depreciation deductions from income after the consolidation operation. At the same time, after numerous disputes, professional accountants abandoned the method of accumulation. Currently, all mergers and acquisitions are accounted for using the purchase method.

Key words: consolidation processes, concentration of assets of the entity, taxation of unification procedures in the field of management.